

Улас Самчук

ВОЛИНЬ

Роман у трьох частинах

Частина 3

Харків
«Фоліо»
2026

I

Жолобецький ліс був ще чорний, хоча над ним уже зносилося сонце, яскраво, радісно, барвисто. З полів стікав у долини молодший туман, що відпливав у напрямку лісу й там зникав. По стернях, по свіжозораних нивках розсипались соняшні промені і все навкруги починало сміятися.

На хуторі Матвія зчинився рух. Володько прокинувся також, але з приємністю пригадав, що сьогодні неділя і він може трохи повалятися. Спав у клуні високо на стіжку свіжої вівсяниці під самими кроквами. Сонце продиралось у кожну щілинку, будило, вабило на двір, жартувало. Володько вдоволено потягнувся. Вчора пізно вернувся з Дерманя, йшов кілька десятків кілометрів пішки, і ноги ще не встигли відпочити.

Матвій з Хведотом спали також у клуні, але з другого кінця, біля машини. Старий не мав звички засипляти чи валятися у постелі. Вставало сонце — вставав і він. Йому боліла спина, але він підпирав її правою рукою і, заціпивши зуби, зводився. Тепер він лишив Хведота поспати, заложив коням зеленої конюшини і почав вбиратись на утреню.

Настя подоїла корови та допомгла Василю вигнати їх на стерень. Володько це чув, і йому шкода було

Василини. Найменша, а мусить найранше вставати. Навіть у неділю. Йому нераз хотілося змінити її, але кожного ранку почував себе таким ледачим, що не міг виконати свого наміру.

Зрештою, Василюк нікого й не просить її змінити. Своє діло робить щиро, віддано й завзято, так що Володько дивується: звідки та її сила й енергія? Йому робилось заздрісно. Чому й він не може бути завжди такий бадьорий і пружний? Ще сонце не зійшло, а вона вже встає, вмивається, на ходу молиться, бере своє вишивання та сніданок і біжить за худобою. Все робить швидко, добре, просто. Ніколи не почувається втомленою, ніколи не скаржиться, ніколи не треба її будити, хоч завжди просить звечора матір:

— Мамо. Прошу, прошу. Розбудіть мене завтра... Але раненько! Чуєте?

— Ну, ну, — каже Настя, — чого так намагаєшся...

Бо Василина не перенесла б сорому, коли б останньою вигнала свою худобу.

А в полі сяде під півкопою, вишиває та голосно на ціле поле виспівує. Вишивання свого не показує нікому. Одна мати знає про це. Хочє зробити Володькові несподіванку. Сама хоче вишити йому сорочку. От він здивується.

Між Володьком та Василиною завжди непомітна, таємна приязнь. Вони про це не говорили, намагалися ховати свої почуття, але обоє це розуміли. Василина горда своїм братом. Він, на її думку, вчений, розумний, гарний. Володько знову намагався допомогти сестрі в науці, давав їй книжки, поради. Йому подобалось також, що вона хоче скорше бути дорослою. Щоб виглядати такою, вона робить все, що роблять дорослі, хоч їй це часом тяжко дається. Допомоги ніякої не бажає і вважає це для себе за образ.

— Господоньку святий! — говорить часом Настя. — Що я, людоньки мої, намучилася з тими хлопчиськами. Прийде ото ранок, сонце геть на небі, а його хоч колом підважуй... А ця... Ще навіть я лежу, а вона вже біжить,

рве... І в кого воно вдалося? Коли б Пречиста Мати її хоронила.

Поки Володько надумується встати, Василина давно вже в полі. Він чує її спів і рішає піти звільнити її, щоб могла піти до церкви. Вона любить це...

Він поволі встає. Здоровий ранок гарно впливає на його настрій. Сонце вже високо піднялося. В повітрі літає бабине літо. З полів чути спів пастухів. З села долітає бамкання великого дзвону. На городі видно великі гарбузи, дині... Непорушно стоять високі, пожовклі соняшники. Зернята їх повидзьобували птахи... Лишилися порожні, широкі, мов решета, голови.

Володько вмивається на дворі. Вода холодна, вчора звечора привезена. Не шкодує її. Міцно натирає милом обличчя, шию і руки. Після обливається водою і витирається шорстким рушником.

Потім входить до хати. Мати розчервоніла, підтикана, варить обід.

— Ти вже прийшов? — питає заклопотано. — А ми й не чули. Напевно, голодний ліг. Треба було збудити. Підеш до церкви?

Володько не знає, на що скорше відповісти.

— А ви не підете? — каже він, розчісуючись перед шматком дзеркала.

— Сьогодні служба в Башівцях, — відповідає мати.

— Ах, правда... То йдіть до Жолобок, — каже Володько. Йому досадно, що не зможе вслужитись Василянці. — А де батько?

— Хіба я знаю. Десь вже поволікся. Певно, найшов когось і просторікує. Хоче йти з Хведотом до церкви.

— До Башковець?

— Ні, до Жолобок.

— А коні в хліві?

— А де ж. Тільки вас є, а не витягнуть їх, щоб попаслися. Все готове даєте. Навкруги паша вилягає, а вони коше-ним годують... Хтось мусить хоч до води повести.

— Я думав, піду зміну Василю, — не видержав і похвалився добрим наміром Володько.

— Думав, думав... Ти б не думав, а хоч би раз встав раненько та погнав за неї. Воно, бідачисько, досить за цілий тиждень набігається. Ах, Боже! Коли б я мала хоч двоє таких дівчат. А хлопці... Тільки й знаєте: поспати, поїсти... А до роботи... — не договорила. Саме дувся в печі горщик, і вона кинулась його рятувати.

Володько дивиться на матір, в душі погоджується з нею, але все таки перечить:

— Ну, ну... Коли б но вам самі дівчата... Побачили б...

— Побачила б, побачила б... Що побачила б? Он у Григорка дівки, а подивись: не тягнуть косу, не йдуть за плугом, не водять на нічліг коні? І тягнуть, і оруть... все роблять. А я ось від світанку тупаю, тупаю, а допомогти нема кому... А що там у Дермані? Як наші? Певно, не був «у дідуня». Ніколи туди не зайдеш. Скажуть — загордів, цураєшся.

«У дідуня» — це у матірньої рідні. Сам дідуньо помер ще в революцію, але говорилося й далі «у дідуня». Володько знає, що мати не любить, коли він оминає її рідню, але там нема нікого, з ким мав би якісь спільні інтереси. Не любить вона також, коли син ранком заспить. Та це ж непростимий гріх! Сонце світить, а він собі спить. Нащо добрий Бог дав день і ніч? Прийшов день, звелось сонце — зводься і ти, людино. Вставай, випростуйся, закачуй рукави й до праці. А прийде свято Боже — не зловживай. Полеж, та не залежуйся, бо ж дзвін бамкає, а там церква, а в церкві Бог... Піди й подякуй йому за всі блага, що дістаєш, людино, від життя земної. Так треба. Такі наші закони. Не встановляли їх, ані ми, ані батьки наші... Встановив їх сам Сотворитель і не нам їх касувати.

Так розважає Настя. Вона й сама любить, щоб її пес-тун трохи довше повалявся в постелі, але це не сміє бути ледарство. Полежи хвилину і вставай. Все навкруги рухається, жиє... Треба й собі жити... Як не шкодувати

того чудового ранку, того повного, гарного шматка життя?

Володько дуже добре розуміє свою матір. Дивиться на її висохле, пооране зморшками обличчя, бачить добрі, заклопотані очі, і йому хочеться сказати щось приємне.

— Ну, мамо... Не сердьтесь.

Зненацька підходить до старої і ніжно її обнімає. Тон і пестощі сина зворушили її, але вона того не зраджує.

— Йди, йди, йди! Геть від мене! А то, як візьму костура...

Інших слів вона не знайшла у своєму словнику, але очі її дивляться на сина так, як тільки вміють це робити очі матері.

Володько посміхнувся і вийшов надвір.

Навинувся Матвій. Він ішов повільним, широким кроком з поля і ніс в руці кілька підібраних на стерні зчорнілих колосків. Його постать все ще дебела і кремезна, хоч останні роки досить лишили на ній слідів. Очі його поглибшали, волосся майже посивіло, рухи стали ще повільніші, обличчя має вираз кам'яної твердості. Воно нагадує морську скелю, що бачила на своєму віку багато буревіїв, і ніякі нові хвилі, ніякі вітри не здивують більше її.

— В ночі вернувся? — запитав він байдужим голосом сина.

— В ночі.

— Йшов пішки?

— До Озерян пішки. З Озерян до Кремянця машиною, а тут знову пішки.

— Сім миль волом, а милю сідлом... З Мизоча не йде машина? Зірвали... Коли-то направлять? Зірвати легко, але направити... А що ж там... у Дермані? Як семінарія?

— Закрили.

— Таки закрили, — сказав понуро Матвій. — Два роки дурили...

— Якраз бачив, як вивозили... Все вивезли... Книги, лавки, препарати. Там того було. Підвід сто...

— А куди повезли? — знову запитав старий.

— Кажуть, до кремянецького ліцею...

— Та... Воно то й... Ет! Що тут казати! — не знаходив потрібного слова. — Сто літ була школа... Ну, що ж. Чия сила, того й право. Тепер куди підеш? Виріс, вигнався... А як же вчителі?

— Хто його знає...

Саме вставав Хведот. Йому трохи соромно, що заспав, і через те неохоче показується на очі батька і брата.

Матвій не хотів довго розмовляти. Намірівся йти до хати, але прийшов його зять, Катеринин чоловік, Микола. Приніс від старости Володькові часописи. Це високий, тонкий, побитий віспою чоловік.

Володько взяв часописи й одразу почав читати.

— Ну, що там? по «казетах»? — питає Микола. Він любить політикувати, хоч до «казет» ставиться трохи зневажливо. За це Володько його не любив.

— Скоро буде війна? — питає знову Микола, бо Володько мовчав. — То знаєте, — продовжує свою мову, не діставши відповіді. — Так воно не може довго бути... То було господарство, цар, порядок... А це... — і він, як звичайно, сплюнув.

Микола повторює це завжди при кожній нагоді. Володько знає його звичку, тому не хоче встрявати з ним у зайву розмову. Одначе Микола не вмовляє. Нарешті Володько не витримує і сердито вибухає:

— Ніякої війни не буде! Чуєш? Ніякої! Програли ви війну й досить! Сиди й мовчи!

Микола не ображається. Він тільки підносить голос і провадить своє:

— Не буде? Ти думаєш? А знаєш, що сказав Габель? Все в руках Англії. Так. А та захоче війну — війна. Захоче революцію — революція! А хто зробив світову війну? Вона... Англія. Ооо, ти ще не знаєш, Англія — велика справа!..

Володько зневажливо посміхнувся. По хвильці не вдержав:

— Твій Габель дурень, а ти, як папуга, повторяєш, що той скаже. Знаємо й без нього, що таке Англія. Але ніякої війни не буде. Нема війни! Війну вже скінчили.

— А чи на довго, — вже спокійніше, зрезигновано і трохи ображено говорить Микола. — Ось тільки зійдуться знову міністри...

Володько перебив:

— Не говори, Миколо, дурниць. На Бога, не говори дурниць... Які міністри? Де? Коли? Міністри сходяться завжди... Війна скінчена й досить. Нас з тобою збили на нюх табаки, німця збили, турка збили... Світ пересунули на другу колію. Одні гинуть, другі пробують панувати... Ет, що про це! Треба щось робити! Тут! У нас! Серед нас! Ми тільки говоримо, а прийде до праці...

В розмову вмішався Матвій:

— Досить, — сказав він. — Ми робили що могли. А тепер попробуйте ви! Але робіть! Ми жили на широкій землі. Ви на вузькій. Хто знає, хто скорше до правди дійде...

Настя покликала всіх до сніданку, їли й говорили. Про нові кордони. Про порядки. Про зміну, що настала тепер. Згадали Василя, що пішов і не вернувся...

Потім Матвій зібрався й пішов до Жолобок. З ним пішов також Хведот. Микола зібрався до дому, пообіцявши прийти на тижні з Катериною до картопель. Володько поки що зістається дома. Вийшов на город. Сонце яскраво освічує кожну дрібницю на землі. Синяве, густе повітря затягнуло обрії... І там, під жолобецьким лісом, і на Угорщині, і під сільськими пастівнями. Тонке мереживо повітря повільно хвилюється... На полях з місця на місце перелітають веселі зграї шпаків. Рухливі, гамірні, вони швидко бігають по ріллі, видзьобують зернята, черв'яків, час від часу, ніби налякані, з шумом зриваються і, облетівши коло, осідають на другому місці. Між ними люблять бувати галки. Незграбні, тяжкі, вони ледви встигають за своїми легкими приятелями, одначе міцно тримаються їх товариства.

ЗМІСТ

Частина третя. БАТЬКО І СИН	3
I	5
II	35
III	62
IV	86
V	120
VI	147
VII	166
VIII	193
IX	217
X	256
XI	274
XII	316
XIII	336
XIV	357
XV	395